

KULTÚRA V OHROZENÍ

J. ŠMAJS: Ohrozená kultura. Praha, Hynek 1997, 205 s.

"Nie, budúcnosť nie je naša, aké to šťastie! Už by sme ju dávno zničili. Stále viac uniká nášmu uchopeniu - rovnako ako samotná spoločnosť, ktorá ju pripravuje a ktorú nechávame "rozvíjať sa" a predstierame, že nikto nič nezmôže, najmä my nie", píše Denis de Rougemont, autor knihy *Budoucnost je naše věc* (Inverze 1996). Aj tak možno vyjadriť mentálny úpadok megalománie technizovaného ľudského spoločenstva stojaceho na pokraji ekologickej krízy. V poslednom období sa vzťah kultúra verzus príroda tematizoval v mnohých prácach, viac či menej inšpiratívnych. Do radu tých, ktoré sa pokúšajú o konkrétnu nápravu vzťahu kultúra - príroda, patrí rozsahom neveliká, obsahom podnetná kniha Josefa Šmajsa *Ohrozená kultura* (rozšírené vydanie, o. i. obohatené o ilustrácie Z. Hajného, súzvučiace s textom). *Ohrozená kultura* ponúka umiernené optimistické východisko obnovenej ontologickej pozície bez formálnej morality a zdôrazňujúce predovšetkým zmenu správania ľudí obývajúcich túto planétu. Šmajš nabáda na "otupenie hrán" prevažujúceho antropocentrizmu, čo je jeho elegantná forma odmietnutia tejto pozície, a na zmenu "konštitutívnej kultúrnej informácie" implikujúcej morálne konštitutívnu ekologickú etiku. Táto zmena je späť s politickým usmerňovaním a s prechodom od zmocňovania sa prírody k začleneniu biofilnej kultúry do celku života. Celú knihu naplňuje idea hľadania inej garancie dlhodobej existencie kultúry, inej ontológie, inej racionality, etiky a politiky. Autor prichádza k tušenému poznaniu, že tradičná filozofia nemá skúsenosť s ekologickou problematikou, čo vyžaduje inštaláciu nového obsahu skutočnosti, bytia - novej ontológie. Potrebu novej ontológie J. Šmajš zdôvodňuje takto: 1. vo svetovej kultúre dnes dominujú veľké nadnárodné ekonomické, technologické a informačné systémy, silne integrovaná globálna technosféra už aj svojím chodom naprázdno dusí život na celej planéte, preto je málo účinná a takmer alibistické vyzývať na zmenu ľudského individuálneho správania; 2. v situácii nezvratného poškodzovania pozemskej prírody kultúrou sa už ani etika, ani politika nemôžu učiť z vlastných chýb, nemôžu čerpať zo skúseností, ktorá podľa Aristotelových slov vie, "že", ale nevie, "prečo". Iba adekvátne, t.j. o vedu opreté filozofické pochopenie toho, čo sa dnes v planetárnom meradle deje, ... môže byť východiskom kompetentnej ekologickej transformácie kultúry (s. 37).

Nová ontológia Josefa Šmajsa nevychádza teda programovo z človeka ako centra filozofovania, ale z bytia, z prírodnej evolúcie vesmíru. V súlade s týmto smerovaním je aj jeho filozofická reflexia techniky. Práve táto časť knihy je zvlášť podnetná a nabáda na detailnejšiu analýzu napriek riziku redukcie a subtílnjšieho pohľadu na ďalšie časti knihy. Techniku autor člení duálne na tzv. abiotickú techniku a biotickú techniku. Abiotická línia je späť s nástrojom, strojom, automatickým systémom. Biotická línia vyplýva z postupov využívajúcich vlastností a látkovú výmenu živých organizmov. Rozvoj abiotickéj techniky späť s prírodovedným poznaním a vedou podľa J. Šmajsa prírode plne

nezodpovedá a je najaktívnejším subsystémom opozičného systému kultúry stojaceho proti prírode.

Autor správne poznamenáva, že technika bola dlhý čas marginálnou témou teoretického záujmu. Túto jej okrajovosť pripisuje stabilite ekologických podmienok. Treba poznamenať, že stabilita ekologických podmienok sa bezprostredne "viazala" na tzv. nástrojové štádium techniky, v ktorom sa technika vo význame zhotovovania, dávania tvaru chápala ako čosi obmedzené na oblasť remesla, čoho účel určoval výrobca - remeselník. V tomto štádiu technika nebola problémom.

Dnes je situácia iná a vplyv nových foriem abiotickéj techniky (zvlášť súčasny "prienik" abiotickéj a biotickéj techniky v podobe biotechník a biokybernetických systémov) nás núti filozoficky preskúmať a ontologicky správne pochopiť jej úlohu v situácii globálnej ekologickej krízy. Evolúcia kultúry cez "zrýchlenie" technizáciu akoby premietala príbeh úspechu, ktorý je taký ohromujúci, že sa stal "nočnou morou" súčasnej civilizácie - nočnou morou, ktorá "autokatalytickou" činnosťou núti k urýchlenému vývoju a aplikácii ekologickejšej techniky.

Autor nachádza možné východisko v politike, ale len v takej politike, ktorá dokáže "protiprírodnú štruktúru a režim kultúry ekologickejšie transformovať", t.j. v ekologickej politike, anticipujúcej a adekvátne usmerňujúcej kultúrny samopohyb (s. 27 a n.). Ekologická politika ako možné východisko zamedzujúce globálnu ekologickú krízu a živelný nárast techniky - to je autorov vklad do úsilia pochopiť, že vymedzenie správnych cieľov pri využívaní techniky nie je problémom techniky, ale problémom spoločenskej štruktúry a utvárania politickej vôle. Zámerné vyhýbanie sa akýmkoľvek morálnym apelom súvisí u autora s jeho odklonom od tradicionalistického pátosu morálnych noriem a hodnôt. Nepriamo však evolučno-ontologické východisko nabáda na koncipovanie novej bázy etiky, napr. novo ponímanej etiky politiky a etiky techniky, ktorých paradigma vychádza z "fyziocentrizmu" (K. M. Mayer-Abich), alebo z "etiky Zeme" Alda Leopolda, ktorý považuje zohľadnenie vzťahu človeka k Zemi, živočíchom a rastlinám za evolučnú možnosť a ekologickú nutnosť. J. Šmajš (rovnako ako A. Leopold) zdôrazňuje: človek je iba členom biotického tímu. Táto myšlienka má svoje pokračovanie v autorovom postrehu, že práve dnes, prvýkrát v histórii kultúry potrebujeme planetárnu ekologickú politiku a legislatívu, ktorá by zabezpečovala kompatibilitu technosféry s biosférou.

Nuž, milý čitateľ, vezmi do rúk knihu J. Šmajša, pretože myšlienky v nej obsiahnuté ti budú k úžitku, píše O. A. Funda v úvode knihy. Treba len dúfať, že sa *Ohrozená kultúra* dostane do rúk kompetentných, že myšlienky v nej zasiate nájdu úrodnú pôdu konkrétneho naplnenia.

Lubov Štekauerová

PhDr. Lubov Štekauerová
Katedra filozofie PU
ul. 17 novembra 1
080 78 Prešov
SR